

Posudek na práci

Markéta Růčková, „Poslušenství synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče“. Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618.

Paralelní titul německý. Ediční část připravena ve spolupráci s Jiřím A. Čepelákem. Praha, Scriptorium a FF UK 2014, 640 s. [= Archiv Matouše Konečného, svazek II.]

Záměr práce:

Knihy vyšla jako druhý svazek řady *Archiv Matouše Konečného*; hlásí se tak jako ke svému primárnímu pramenu ke sbírce dokumentů, které byly nalezeny v roce 2006 v Mladé Boleslavi. Navazuje tudíž na již rovněž publikovanou knihu Jiřího Justa („Hned jsem k Vám dnes naschvál poslíka svého vypravil“). Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610-1618, Praha, Scriptorium 2011 [= Archiv Matouše Konečného, svazek I/1], se kterou se solidarizuje nejen grafickou podobou, ale i mnohomluvným citátem v názvu.

K souboru Konečného písemností se autorka obrací v knize dvojím vzájemně se doplňujícím záměrem:

- 1) edičně zpřístupňuje podstatnou část zde nalezených písemností, přičemž jako konkrétní předmět svého zájmu si vybírá relativně homogenní skupinu korespondence a dalších pramenů dokumentujících zahraniční studia mladých příslušníků Jednoty bratrské, na nichž se biskup Konečný podílel jako jejich supervizor;
- 2) a dále souběžně s tím vydávaný materiál historicky interpretuje a vytěžuje, aby na jeho základě mohla vcelku spolehlivě načrtnout nejen celkové obrysy předbělohorské českobratrské studentské peregrinace, ale i řadu konkrétních detailů a obrazů z každodenního života sledované cílové skupiny.

Obsah a struktura práce:

Knihy si přes svůj značný rozsah udržuje přehlednou skladbu, takže se v ní čtenář pohybuje s poměrně značnou jistotou. V zásadě se kniha dělí na pět základních oddílů: historická studie (I), objasnění edičních pravidel (II), paralelní německá studie (III), vlastní edice (IV) a doprovodný aparát (V).

Knihu otevírá „Úvodní studie“ (s. 15-132), v níž se autorka nejprve zabývá významem studentské korespondence jako pramene a fenoménem studentské peregrinace. Pak obrací pozornost k nálezům Archivu Matouše Konečného, dále se věnuje v obecnější rovině otázkám výchovy a vyššího vzdělání v Jednotě bratrské. Následně se předmětem jejího zájmu stává „gymnasium illustre“ jako organizační typ školy v raném novověku, poté se studie zaměřuje na brémské gymnasium illustre v době rektorování Matthiase Martinia a na obdobnou instituci působící v Bytomi nad Odrou.

Jádrem studie je pak kap. I.5 „Studenti z Archivu Matouše Konečného“ (s. 63-128), jež se zaměřuje na Brémy a Bytom jako místa jejich pobytu a studia. Rekonstruuje cestu studentů za vzděláním počínaje formalitami, které museli vykonat ještě před svým odjezdem, zabývá se strukturou a časovým rozvrhem jejich studia (viz přehledná tabulka na s. 86-87), různými okolnostmi jejich každodenního života a rovněž – zejména na základě rozboru dochovaných a zde vydávaných účetních rejstříků – finanční nákladností jejich zahraničního pobytu a výdajovou strukturou (viz rekonstrukce podle jednotlivých studentů v tabulkách a grafu na s. 118-122). V souvislosti s tím se dotýká řady doprovodných historických otázek, ať již ohledně vzájemné komunikace studentů v cizině s jejich domovským zázemím nebo ohledně celkové vzdělávací strategie Jednoty bratrské.

Druhý oddíl knihy je nazván Ediční zpřístupnění písemností studentů a pedagogů (s. 144-146) a přináší hutný výklad o vnějších i vnitřních diplomatických znacích vydávaných dokumentů a o edičních zásadách, které byly v knize uplatněny. Na malém prostoru tu autorka mimo jiné dokazuje, že se jí dostalo pečlivého školení v PVH. Do tohoto oddílu knihy vstupuje autorsky i Jiří Čepelák svou dílčí studií, která je však od ostatního textu zřetelně oddělena a má rozsah pouhých šest stran, viz s. 140-146.

Druhým zřetelným ohniskem knihy je čtvrtý oddíl nazvaný Edice (s. 183-538), který přináší zejména edici 224 písemností, které se dochovaly jako součást Konečného archivu. Vlastní edici je předeslán soupis editovaných dokumentů (s. 185-194), a to jednak v pořadí, jaké respektuje sama edice (tedy podle typu písemnosti, navštěvované zahraniční školy a konkrétních osobností v abecedním pořadí), jednak v chronologickém sledu, který nám dovoluje konstatovat, že s výjimkou zřejmě náhodně přimíseného dopisu z roku 1601 spadají časově zde vydávané písemnosti do let 1609-1618.

Vlastní edice přináší texty sedmi (ve skutečnosti však devíti, vzhledem k tomu, že editorka pro textovou shodu edici některých dokumentů sloučila pod jedno pořadové číslo) „slibů“, tj. písemných a v češtině formulovaných závazků českobratrských studentů vyjíždějících do zahraničí, že budou po studiích k dispozici Jednotě bratrské (s. 195-198). Nejpodstatnější část edice představuje korespondence odeslaná Matouši Konečnému českobratrskými studenty z jejich zahraničních destinací (subkapitola IV.3; pro brémské pedagogium a gymnasium č. 8-79, pro Herborn a Marburg č. 80-96, pro Bytom č. 81-171). Na to navazuje edice dopisů, které Konečnému zasílali pedagogové, a to konkrétně Caspar Dornavius, Matthias Martinius a Johannes Willius (s. 431-464). Závěrečný ediční oddíl IV.5 je nazván „Účetní rejstříky studentů“ (dokumenty č. 198-224, s. 465-503) a jeho příprava byla o to složitější, že se zde editorka vyrovnávala i s početními a numismatickými údaji.

Pátý oddíl knihy je nazván Aparát (s. 539-632). Přináší rozpis zkratk, seznam a vyobrazení monogramů a emblémů na pečetích, kterými byly editované písemnosti vybaveny, a slovníček méně užívaných pojmů. Vedle toho sem autorka zařazuje i velmi pečlivé, podrobné a nad rámec vlastní edice jdoucí soupisy disputací a jiných literárních děl, jejichž autory jsou sledovaní bratrští studenti, a dále i soupisy tiskem vydaných titulů uvedených v účetních rejstřících. Nalezneme zde i rejstřík citované klasické latinské literatury a biblických míst, podrobný biograficky rozvedený rejstřík osob, rejstřík míst, podrobný soupis pramenů a literatury, seznam použitých zkratk, seznam obrazových příloh a anglické a latinské resumé. Kniha je tudíž vybavena patřičným odborným aparátem a splňuje všechny předpoklady kladené na vědeckou publikaci.

Knihy je určena paralelně českému i německému čtenáři; její název a některé její vnitřní části jsou psány německy. To se týká především části III (Studium und Korrespondenz des Priesternachwuchses der Brüderunität in den Jahren 1610–1618, včetně přehledu edičních zásad, s. 147-182) a části IV.6, jež přináší německé plné registry všech zde vydávaných písemností (s. 505-538). Pokud mohu posoudit, překlad je proveden velmi dobře a s dobrou znalostí historické problematiky.

Vědecké zpracování a použitá metodologie:

Autorka v díle vychází ze své diplomové práce s úspěchem obhájené v roce 2009 na FF UK v Praze a je třeba připomenout, že řadu doprovodných studií k tématu této knihy již publikovala tiskem, a to často ve významných periodikách ať již domácí provenience (Acta Comeniana, Studia Comeniana et Historica) nebo zahraničních (Bremisches Jahrbuch), jakož i v cizojazyčných kolektivních monografiích; to samo o sobě jsou významné indicie, které nám naznačují, že odborná úroveň reprezentovaná autorkou dosahuje vysoké, i v zahraničí respektované úrovně. Jakkoli autorčin odborný vklad je především důkazem o výborném zvládnutí raně novověké diplomatiky a paleografie, nelze nechat stranou ani její přesahy směrem k dalším PVH, a to zejména numismatice (lze jen obdivovat, jak se jí podařilo proniknout do složitého a značně odlišného brémského peněžního systému) a sfragistice.

Jakkoli hlavním východiskem knihy zůstává Archiv Matouše Konečného, pramenná základna práce tím není ani zdaleka vyčerpána. Bylo využito též četných dokumentů nalezených v brémských archivech (pro rekonstrukci působení tamního gymnázia v době, kdy bylo vedeno Matthiasem Martiniem), v poznaňském státním archivu (v tamních fondech k Jednotě bratrské) i ve vratslavské univerzitní knihovně, pramenů vztahujících se ke Karlovi st. z Žerotína i k dalším otázkám v Moravském zemském archivu, jednotliviny vhodné pro doplnění obrazu byly nalezeny i v čelných pražských archivech. Většinu těchto pramenů autorka studovala v originálech, jen někde přišla ke slovu jejich elektronická faksimile. Při práci na knize byla rovněž provedena rešerše v písemných pozůstalostech některých autorů zabývajících se tímto tématem (O. Odložilík, F. Hrubý). K tomu pak přistupují desítky starých tisků, které byly v práci plně či zčásti využity. Edice významného domácího pramene se tak heuristicky rozrůstá do jednoho z heuristicky nejlépe podložených děl k ranému novověku.

Autorčina studie zařazená do čela knihy vychází z dobré znalosti současné české i zahraniční literatury věnované českobratrské výchově na jedné straně a problematice studentských peregrinací na straně druhé. Autorka si své téma (českobratrští studenti studující v předbělohorském období v zahraničí) programově omezila v návaznosti na zpřístupňovaný pramenný základ; věnovala se přednostně studentům v Brémách a v Bytomi, zatímco jiná studia méně frekventovaná v Konečného korpusu (Herborn a Marburg) ponechala stranou; tento krok jí umožnil nasadit řadu detailních analytických nástrojů (mimo jiné nejen z oblasti dějin pedagogiky, ale i z oblasti hospodářských dějin a numismatiky), s jejichž pomocí mohla svou analýzu provádět až do překvapivých detailů.

Autorka tak dokázala vytěžit z pramenů velice cennou rekonstrukci studijních výjezdů českobratrské mládeže na začátku 17. století, která je o to přínosnější, že šlo většinou o osoby méně majetné a závislé na podpoře své církve; zatímco o „kavalírských cestách“ šlechtické mládeže máme na základě soustředěného bádání posledních let už poměrně ucelenou představu (viz práce Z. Hojdy, M. Holého, tzv. Bůžkovy školy aj.), do životního stylu českých méně majetných studentů pobývajících v cizině se systematictěji ponořujeme vlastně až nyní.

Fakt, že šlo o studenty českobratrského vyznání vysílané na kalvinisticky orientované školy, nám zase umožňuje zdůraznit význam autorčiných výsledků z hlediska pronikání kalvinistických idejí do předbělohorských Čech i na Moravu (tedy verifikovat názory vyslovené kdysi O. Odložilíkem a F. Hrubým).

Edice je přímo vzorně provedena historicky věrnou, ale zároveň i vůči čtenáři relativně vstřícnou transkripcí podle dnes uznávaných pravidel. Jde přitom o texty paleograficky často velmi náročné, protože jsou psány běžným písmem pro každodenní potřebu se spoustou osobitých uzancí a zkratk. Kontroloval jsem věrnost edice vůči originálu zkusmo podle digitálních faksimile dokumentů zpřístupněných na <http://www.matouskonecny.jbcr.info> a mohu konstatovat, že originály jsou v ní tlumočeny velmi zodpovědně. Každý dokument je uveden pořadovým číslem, uvedením data a místa vzniku, stručným regestem, informací o archivním uložení a diplomatickou charakteristikou. Edice je vybavena dvěma řadami česky psaných poznámek – jednak edičními a textově kritickými (označeny písmeny abecedy), jednak historickými (číselná řada). Na jiném místě knihy je nabídnut plný regest německému čtenáři. Výsledek tak nepochybně splňuje všechny předpoklady, které jsou dnes na ediční práci pro období raného novověku kladeny.

Připomínky k textu:

Oponent nemá závažné připomínky k posuzovanému textu, nicméně by rád upozornil na pár maličkostí, které mohly být dle jeho názoru provedeny poněkud jiným způsobem.

Vzhledem k faktu, že I. část knihy označená jako „Úvodní studie“ je skutečnou studií v pravém slova smyslu a je spolu s edicí plnohodnotnou součástí knihy (vždyť už jen vlastní text bez poznámek odpovídá cca 130 normostranám), musím konstatovat, že ji takto pojatý název poněkud degraduje. Bylo by možná vhodnější, kdyby nesla samostatný název (např. „Zahraniční studia českobratrských studentů ve světle Archivu Matouše Konečného“). Právě tak subkapitola II.1 je autorkou skromně nazvána „Ediční poznámka“, avšak představuje text téměř v rozsahu 10 normostran.

Soupis dokumentů, který je předřazen vlastní edici, je v obou řadách (dle osobností i chronologická řada, IV.1-2) vypracován jen češtině; předpokládá se zřejmě, že se i tak v něm německý čtenář zorientuje. S tím bych však k vzhledem pravidelně užívanému dativu (XY Matouši Konečnému) příliš nepočítal a volil bych raději formu tabelárního přehledu (s rubrikami ve sloupcích Odesílatel/Absender a Adresát / Empfänger), kde lze užít nominativů vlastních jmen.

Striktní pravidla, které si editorka stanovila pro poznámkový aparát, ji velí, aby osoby zmiňované v dokumentech identifikovala v poznámce pouze jejich jménem – někdy se tak ovšem stává, že poznámka pouze opakuje jméno ve stejném tvaru a pádu, jak se nalézalo už v editovaném textu (viz např. pozn. 6 u dokumentu č. 9); to může být čtenářem vnímáno jako rušivý formalismus.

Jakkoli autorka způsob převádění juliánského kalendáře na gregoriánský rozvádí v ediční poznámce, reflektoval bych jej navíc v některých případech i v poznámkovém aparátu edice. Mám na mysli případy, kdy se v editovaném dokumentu uvádějí zároveň dvě různá data jeho vzniku, jako např. u dokumentu č. 12, kde je v záhlaví dokument editorkou datován k 26. září 1611, ale v textu dokumentu čteme „léta Páně 1611 podle kalendáře starého dne 16.“

Septembris“. Nezasvěcený čtenář by mohl podlehnout dojmu, že se editorka dopustila chyby, čemuž by mohla předejít vhodná poznámka o převodu juliánského kalendáře na gregoriánský.

Vedle výše zmíněných spíše formálních připomínek má oponent i některé spíše diskusní náměty k numismatickým a hospodářsko-historickým pasážím knihy; ty se však obracejí spíše k perspektivě další práce na tomto poli a není třeba jimi zatěžovat tento posudek.

Závěr:

Když došlo v roce 2006 v Mladé Boleslavi k objevení podstatné části soukromého archivu českobratrského biskupa Matouše Konečného, byla si sice historická obec vědoma jedinečnosti tohoto nálezu, ale zároveň před ní vyvstávala otázka, jak nejlépe a nejefektivněji se postarat o jeho zpřístupnění. Záslouhou pilných a profesionálně zdatných prací J. Justa a M. Růčkové se dnes tento úkol nezdá až tak tíživý, protože podstatné části z nálezu jsou už jimi zpracovány.

Autorka si v tomto díle vybrala ke zpřístupnění a analýze homogenní soubor dopisů a účetních výkazů z Archivu Matouše Konečného, který je výjimečnou dokumentací k životu a působení českobratrských studentů vyslaných na sklonku předbělohorského období na studia do zahraničí. Tento soubor ve své práci autorka analyzovala s využitím pomocných věd historických, vytěžila jej jako historický pramen a připravila jeho edici. Její kniha má velmi dobrou odbornou úroveň a lze ji s plnou odpovědností doporučit jako podklad pro úspěšné doktorské řízení.

Případné připomínky na adresu knihy jdou spíš za nakladatelem (poměrně temně provedené reprodukce obrazového doprovodu) a vůči autorce lze – s ohledem na dobrou znalost současné situace v české historiografii – adresovat jen jednu závažnou připomínku: lze ji totiž vytknout až jistou marnotratnost, s jakou dokázala všechny výše uvedené studie a edice předložit veřejnosti toliko v jediném svazku – vždyť zkušenější autor by dokázal z nashromážděného materiálu vydat nejméně tři samostatné kvalitní publikace (edici, studii a německou verzi).

V Praze dne 31. května 2015

PhDr. Antonín Kostlán, CSc.